

Власенко О., Новаківська А. Чехи на Волині: історія та сучасність: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. –178 с. (С.72-78)

ЧЕСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ ТА ЇХ ГОСПОДАРСТВО НА ВОЛИНІ

Перші поселенці чеського походження з'явилися на українських землях ще в XIII ст. – на півночі Галицького князівства, у XIV – XV ст. вони селилися на південь до Львова, а далі аж до молдовських кордонів. Значна кількість чехів приїхала в Україну, в тому числі й на Волинь, у другій половині XIX століття.

Зокрема, в 1864 році 17 сімейств із Богемії поселилися у Лубенському повіті й утворили тут перше поселення Людгардівку. У Рівному була створена приватна компанія, яка займалася купуванням земель для вихідців із Чехії [1, с.87].

Переселення їх на Волинь посилювалося після 1867 року, коли царський уряд гарантував їм свободу віросповідання, звільняв на п'ять років від сплати податків і поземельних зборів, військової служби. Російський уряд сподівався також використати чехів для послаблення в країні полонізації і католицизму. З цим було пов'язано постанову Комітету міністрів від 10 червня 1870 року «О водворении чехов на Волыни», яка надавала колоністам великі пільги.

Внаслідок цього лише за 1868 – 1870 роки сюди переселилося 921 сімейство, а в 1875 році на Волині їх налічувалося 2190. За даними 1884 року в губернії поселилося 19699 чехів. Найбільше у Луцькому повіті (10 поселень). Чехи осідали у Лубенському, Луцькому, Рівненському, Новоград-Волинському, Житомирському, Овруцькому повітах [5, с. 28].

У 1884 році у приватній власності їх знаходилося 34519 десятин землі, а також 1128 десятин орендованих. Чехи-переселенці належали до різних майнових груп, тобто існувала майнова диференціація. Вони були заможнішими за місцеве корінне населення. Середній земельний наділ у переселенців становив 8-15 моргів, тоді як в українських селян максимальний – 6,8 морга.

Незважаючи на пільги, чехів на місцях чекали й труднощі. Передусім вони виникали через неправильне оформлення документів.

Близько половини переселенців, які купували землі в 1869 – 1871 рр., були обдурені або продавцями, або власними агентами. Про це свідчить і позов чеської громади колонії с. Вільшанки Житомирського повіту про недодержання умов і видання купчої. Лише 57 % чехів володіло землею за купчими [3, с. 289].

З 1870 року чеські переселенці на Волині, які прийняли російське підданство, одержали право організовувати окремі общини і волості. В результаті цього виникло чотири чеські волості: Любечівська, Купичівська, Луцька, Рівненська.

За переписом 1897 року на Волині налічувалося 27670 чехів, 66,2 % яких були православними, 28,6 % римо-католиками. Прийняти православ'я чехів змусив царський уряд. У 1892 р. він заборонив іноземцям купувати землю у власність. Винятком були православні колоністи. Чехи селилися переважно біля великих доріг. У глибині ж прокладали дороги до найближчого шляху. Вони будували 2-4-х кімнатні будинки, садиби обгороджували, всюди панувала чистота і порядок. Переселенці цінували землю, дбайливо її обробляли, осушували. Займалися зернових культур, городництвом, садівництвом, розведенням молочної худоби. На Волинь чехи принесли культуру вирощування хмелю [1, с. 23].

Хмелярство стало одним із джерел добробуту колоністів. Навіть у найбільш несприятливий за врожайністю й цінами рік, реалізація хмелю давала не менше 100 крб з десятини, а в середні й добрі роки від 1000 до 1800 крб. Завдяки надзвичайним зусиллям і працелюбству чехи досягли в Україні певного достатку. Вони створили квітучі поселення, які своєю культурним введенням господарства служили добрим прикладом для місцевого населення.

Кожен чех-селянин мав у своєму дворі необхідну сільськогосподарську техніку: плуги, борони, сівалки, жниварки, молотарки, віялки. Застосовувалося травосіяння (конюшина), удобрення землі.

Чеські промисловці Махачек і Янса, брати Альбрехт заснували ряд пивоварених заводів у Житомирі.

Колоністи багато уваги приділяли розвитку освіти. Майже в кожному чеському поселенні була своя школа, молитовня. Так, у 1890 році у 23 школах на Волині навчалось 1162 чеські дитини, із них 436 дівчаток. 21 школа утримувалась тільки на кошті чехів, 6 на дотації казни, у 8 навчалися російські та українські діти. Рівень грамотності чехів за переписом 1897 року становив майже 60 %, тому вони посідали, перше місце серед інших національностей, які мешкали у Волинській губернії [4, с. 15].

В кінці 70-х років потік чеських переселенців на Волинь зменшився. Це було пов'язано з відміною пільг і введенням для чехів з 1874 року військового обов'язку. Перед початком першої світової війни на Волині проживало 27400 чехів. Найбільше в Любешівському повіті – 10836, Житомирському – 3642, Володимир-Волинському – 2782, Луцькому – 162, Новоград – Волинському – 781, Овруцькому – 508 чоловік. У Коростенському окрузі чехи мешкали в 143

населених пунктах: Базарському повіті у 67, Кутузівському — у 76, у Житомирському окрузі в 249 населених пунктах, зокрема в Піщевському повіті – в 65, Черняхівському – в 80, Пулинському – в 104. У Шепетівському окрузі в 125 населених пунктах: в Анапольському повіті – у 38, Славутському – в 29, Плужанському – в 58 [3, с. 21].

На 1 листопада 1926 року у Волинському окрузі діяло 94 національні сілради, з них 4 чеські. Просвітницька робота серед чехів полягала в ліквідації неписьменності, створенні національних шкіл, хат-читалень, клубів, бібліотек. У 1924 році з цією метою при Волинському відділі народ освіти створили окреме чехо-словацьке бюро. В 1925 році діяли: чеська школа в Окілку (Черняхівський район), яка обслуговувала 48 дітей, Зорківська 4-річна трудова школа, Іванівська з чеською мовою викладання, Крученецька 4-річна школа для українських і чеських дітей, в селі Високому – чеська школа, де вчилася 69 чехів. На 1 січня, 1928 року в Житомирському окрузі було 3 чеські школи, в яких навчалася 85 дітей. 95 % чеського населення України володіли, рідною мовою, 80 % – російською.

Учні одержували допомогу від міністерства шкільництва Чехо-Словаччини. Так, воно безплатно надіслало 30 пакетів з чеськими підручниками, олівцями, зошитами. При Наркомосі УРСР вживалися заходи до видання чеською мовою букваря та книги для читання через Українську філію центрвидаву. У зв'язку з нестачею вчителів Наркомос запрошував їх з Чехо-Словаччини, а також готував кадри на місцях. В 1928 навчальному році при Житомирському українському педтехнікуміі М. Драгоманова був організований чеський семінар для підготовки вчителів, мала відкритися чеська кафедра при одному з педтехнікумів України.

років почалася ліквідація національних чеських сілрад.

Національні школи реорганізувалися в українські. В ці ж роки працювали чехи, які не знали, що таке злидні і нестатки, почали розкуркулювати і репресувати. В далеких північних таборах обірвалося життя відомого чеського педагога з Київщини Ярослава Боучка, вченого-етнографа і громадського діяча Євгена Рихліка і багатьох інших [4, с. 278].

У кожній чеській хаті була піч, але іншої конструкції, ніж у корінних мешканців краю. У печах пекли хліб, пироги, а їжу варили на плитах, яких на кухні було 3-4. Досить часто плити, грубки були обкладені кахлями. У коминах печей були вмуровані залізні прутки, до яких підвішували для коптіння сало, м'ясо, ковбасу. У деяких господарствах коптільні були зведені на подвір'ях. Хати і хліви в селі були криті соломомою і зрідка – гонтою. Біля хат стояли погребі, колодязі з «журавлями». Чеські колоністи, в основному, займалися сільським господарством, на вищому рівні, аніж корінні мешканці краю.

У колоніях можна було зустріти і добротну молочну худобу, і млини, сіялки та багато іншого сільськогосподарського реманенту. Чехи-переселенці були більш заповзятливими та культурнішими з-поміж волинського селянства. Успішно провадили торгівлю і різного роду ремісничє виробництво. Тримали по декілька дійних корів, свиней, пару робочих і пару коней на виїзд. У кожній хаті був сепаратор, і з переробленого молока виробляли масло, яке збували в м.Острозі, а після 1921 р. в м. Славуті. Прокидалися о 2-3 годині ночі, запрягали коней, вантажили на фаетон масло і везли до Славути, де здавали євреям гуртом. Це було до колективізації. Випаси були поділені на секції, у яких по черзі пасли худобу чехи та німці. Там були викопані криниці, а біля них стояли дерев'яні корита для

води. Орної землі в чехів було мало. Сіяли більше жита, яке виростало, за свідченнями очевидців, до 1,5 м. Жито жали серпами. Поля удобрювали гноєм. За подвір'ями під гноївку було відведено спеціальне місце, де за зиму збиралася гора гною, який весною вивозили на поля возами [2, с.27].

На жаль, через забруднення радіонуклідами Малинського і Коростенського районів багато чехів виїздить до Чехії і Словаччини. В 1992 році покинуло Україну 400 чоловік.

Література

1. Воловик О. В., Рішан Н. А. Чехи на Волині // Національні меншини – С. 159.
2. Кимюх В.В. Про населення національних меншин на Волині у другій половині ХІХ ст. // Національні меншини – С. 29.
3. Манько М. П. До історії чеських поселень на Волині // Велика Волинь: минуле і сучасне. Тези регіональної наукової конференції. – Рівне, 1991. – С. 29.
4. Цинкаловський О. Велика Волинь і Волинське Полісся. – Вінніпег, 1984. – С. 561.
5. Щербак М. Г., Щербак Н. О. Політика царського періоду щодо німців та чехів на Правобережній Україні в ХІХ столітті // Національні меншини – С. 12.